

Lesene brunaste hiše na Ribniškem

Človek si je že v davnini zaradi vplivov narave iskal zavetje. Sprva je zatočišče našel v jamah, kasneje pa je začel bivati v hišah, grajenih iz materialov, ki mu jih je ponujala narava.

Staroslovanska beseda »bivati« izhaja iz besede »by ti« – obstajati. Človekov obstoj sta torej pogojevala tudi bivališče in skupnost, ki je sestavljala zaključeno celoto v naselju.

✍ Domen Češarek, Muzejsko društvo Ribnica

Lesene hiše v Dolenji vasi na začetku 20. stoletja. Vir: SEM.

Lizina hiša – v Lipovcu posnela Zmaga Kumer januarja 1965. Vir: GNI SAZU.

prisotne v ljudskem spominu in dokumentirane na fotografijah, so lesene brunarice. Idilične lesene hiše uvrščamo v dolenski tip hiše, za katerega je značilna gradnja po principu kladne zveze na lastovičji rep z obdelanimi ali neobdelanimi jelovimi debli. Kumrova je menila, da so ribniške lesene hiše po belih apnenih progah med bruni spominjale na belokranjske. Običajno so bile krite z rženo slamo, hiše premožnejših kmetov in tržanov pa s skodlami. Na pročelju hiše, ki običajno gleda na cesto, sta bili dve križni okni, včasih tudi tri. Trikotni zatrep nad čelno steno je bil običajno obit na eno ali dve poli, danes ga v taki obliki najdemo le še na gospodarskih objektih. Klasični tloris kmečke hiše je bil razdeljen na vežo, večinoma združeno s črno kuhinjo, špajzo, hišo in kamro. Na podstrešju je bila manjša soba – cimer. Na hiše obcestnih vasi se vzporedno nizajo gospodarski objekti za shranjevanje poljščin, ki se držijo skupaj. Ločeno od domačije običajno stojijo svinjak, drvarnica in skedenj.

Domačija je nekdanj pomenila sveti prostor in preživetje rodbine, lahko bi rekli, da ima svojo dušo. Nanjo se navezujejo številne šege in verovanja, posebno ob praznikih. Ob božiču se še danes žegna prostore in okolico domačije. Nekdanj so na kresni dan na okna navezali šopke kresnih cvetic kresnic,

Naselja pri nas so bila zgrajena in urejena po določenih pravilih in načelih, ki verjetno izhajajo iz srednjeveškega, tako imenovanega hubnega sistema. V Ribniški dolini prevladuje obcestni tip vasi. Tovrstna naselja so strnjena ob eni ali več prometnicah. Na območju Slemen so naselja gručastega značaja, podobnega tipa so tudi Velike Poljane, Jurjevica in Hrovača. Objekti so v teh vaseh nepravilno razporejeni v eno ali več medsebojno povezanih skupin. Na pobočju Sv. Ane sta nekdanj živeli dve samotni kmetiji, ki sta kasneje izgubili to značilnost. Najstarejše hiše na Kranjskem so bile večinoma lesene. Valvasor v svojem znamenitem delu Slava vojvodine Kranjske, ki je izšlo leta 1689, omenja, da so bile hiše pri nas po večini lesene in pokrite s slamo, nekatere hiše na Gorenjskem pa so bile tudi zidane. Kako so bile v preteklosti grajene hiše Ribničanov? Ribničan, duhovnik Anton Lesar, je leta 1864 zapisal: »Mislím, da preveč ne rečem, ako pravim, da je

dobro dve tretjini hiš zidanih.« Tretjina hiš na Ribniškem je bilo torej grajenih iz lesa. Ribniška etnomuzikologinja Zmaga Kumer je menila, da so bile ribniške hiše v starih časih lesene, vsaj stanovanjski del. Konec šestdesetih let, ko je na našem območju opravljala etnološke raziskave, »... se je še našla katera, kakor da je ostala za vzorec in spomin,« je zaključila svojo misel. To zgovorno kaže tudi Franciscejski kataster iz leta 1824. Denimo Prigorica je bila tedaj z nekaj izjemami skoraj v celoti lesena, prav tako Kot, Jurjevica in Breže. V Dolenji vasi se jih je še po drugi vojni nekaj našlo, kot na primer Vrtačarjeva, Icačeva, Zeksarjeva in Mihevčeva hiša. Na ribniškem trgu so bile lesene hiše na Mali Mlaki in Struški ulici, niz le-teh je bil tudi ob današnji Šeškovi ulici. Do sredine 20. stoletja so se ohranile le na Mali Mlaki, kjer sta stali Plevelčkova in Bojkna hiša.

Kakšnega videza so bile lesene hiše Ribničanov? Najstarejše tipske kmečke hiše v Ribniški dolini, ki so še vedno

»Star maln« v Slemenih.
Avtorica: Nina Benčina.

prostore pa so postlali s praprotjem, da bi obvarovali hišo in ljudi pred nepravilnostmi. Verovanja sežejo do samih temeljev hiš in gospodarskih poslopij, ki ponekod še stojijo na opornih kamnih – babah. Stari pregovor pravi, da ženska podpira tri vogale hiše, moški pa le enega. Duhovno in materialno izročilo kaže na družinske odnose in urejenost tedanje družbe.

Naravne nesreče, družbene spremembe, zaslužek v obrti in čez lužo so prinesli spremembe tudi v gradnji hiš. Ob kasnejših obnovah in kamnitih novogradnjah se osnovni videz in tloris hiše po večini ni spreminjal, veliko je povzel starih značilnosti lesenih. Vsaj še do petdesetih let 20. stoletja se tloris po večini ni spreminjal. Prigorica, ki je leta 1927 pogorela, je bila nekdanje v celoti grajena iz lesa, kasneje tudi iz kamna. Vas so na novo pozidali na mestih nekdanjih lesenih in kamnitih hiš, videz hiš z dvema ali tremi okni na čelu pa je kljub spremembi materiala ostal. Tudi Ribnico je večkrat prizadel požar in po ljudskem izročilu so Sodražani in Do-

lenjevaščani na pogorišču Ribnice v pepelu brskali za žebli, dokler jih niso pri delu zalotili Ribničani. Janez Vajkard Valvasor piše, da se je kljub požarom, ki so večkrat opustošili trg, »iz tega kupa pepela ponovno vstal današnji ribniški feniks, ki je sedaj v polnem cvetu. Zlasti ker imajo tu vsako leto tri letne sejme«.

Premožnejše kmetije in meščani so si lahko privoščili tudi delno zidane in enonadstropne hiše, ki so imele kamnit ali lesen pritlični gospodarski del. Zadnji dve takšni hiši v Ribnici sta bili Plevelova in Bojkna. Domnevamo lahko, da so bile podobno grajene tudi nekatere druge nadstropne hiše v Ribnici. Kakšnega videza so bile lesene trške hiše, ki se držijo skupaj, ne vemo. Revnejši del prebivalstva je prebival v preprostih lesenih hišah, kajžah. Ena zadnjih je bila Jergčeva hiša v Makošah. Gradili so tudi pritlične hiše, ki so bile delno zidane, delno lesene, najbrž zgrajene v različnih fazah in obdobjih. Takšna je bila denimo domačija Lojzvev v Dolenjih Lazih. V občini Ribnica sta trenutno dve starinski hiši grajeni iz brun, nedavno je v Lipovcu še stala Lizina hiša. Živi pričevalki o umetnosti gradnje lesenih hiš stojita v Slemenih. Pri Sv. Gregorju se je hranila edinstvena, deloma zidana, vendar večinsko lesena pritlična hiša iz brun, s hišnim imenom »Tazadni«. Njena zahodna stena je izdelana iz kamna, večinsko pa je grajena iz brun, prav tako strop. Veža je povezana s črno kuhinjo, ima shrambo ter po starih manirah opremljeno »hišo« in lično kamro. Hiša je podkletena. Na podstrešju pa ima lastnik urejeno gnezdišče netopirjev. Kot iz ljudske pravljice. Hiša ni le dober primer lesene

brunarice, je tudi eden boljših primerov kmečke hiše na Ribniškem. V »Starih malnih« je ohranjen mlin s kamnitim pritličjem za mlinarsko dejavnost in lesenim stanovanjskim delom. Je obnovljen, nedolgo tega je bil še krit s slamo. Za obe stavbi je bilo rečeno, da sta še iz turških časov.

Kaj nam sporoča umetnost tradicionalne gradnje hiš brunaric? Gradbenik Jože Karlovšek v svojem pionirskem delu Slovenski domovi pravi, da slovenska podeželska hiša zrcali naše življenje in našo zemljo. Priča o kulturni stopnji, gospodarskem načinu in enotnem pojmovanju našega ljudstva, zaključju. Hiše so bile vedno podvržene tehnološkim spremembam, vse do danes. V zadnjih letih se povečuje zanimanje za gradnjo in prodajo lesenih hiš. Posameznikom, predvsem obrtnikom in arhitektom, se ponuja priložnost, da se lahko pri zasnovi lesenih hiš spogledujejo s stoletnim znanjem naših prednamcev in tako sooblikujejo sodobno slovensko leseno hišo, grajeno z odnosom do tradicije in pokrajine.

Literatura:

- Karlovšek, Jože. *Slovenski dom*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1939, str. 13 in 29.
Kumer, Zmaga. *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*. Maribor: Obzorja, 1968, str. 38.
Lesar, Anton. *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ljubljana: A. Lézar, 1864 str. 6.
Pirnat, Ernest. *Prebivalstvene in poselitvene značilnosti občine Sodražica*. Sodražica: Sodražica: Občina. 2020, str. 494 in 496.
Snoj, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC. 2016, str. 74.
Šifrer Bulovec, Mojca; Magušar, Urban in Zajc Zver, Tina. *Ribniško lončarstvo*. Včeraj, Danes, Jutri? Ribnica: Rokodelski center, 2019, str. 78–79.
Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske*. III. zvezek, XI. knjiga. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009, str. 2604.

»Bojkna« in »Metkna« hiša leta 1927. Zasebna last družine Petek.

»Pr' Tazadnih«
pri Sv. Gregorju.
Avtor: Domen
Češarek.